

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Nikol Plšková

VÝCHOVNÉ PROBLÉMY DĚTÍ V DĚTSKÝCH DOMOVECH

Olomouc, 2018

Vedoucí práce: doc. Mgr. Štefan Chudý, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem *Výchovné problémy dětí v dětských domovech* zpracovala samostatně a použila jsem literaturu, která je uvedena v seznamu použitých zdrojů.

V Olomouci dne

.....

Nikol Plšková

Poděkování

Děkuji panu doc. Mgr. Štefanu Chudému, Ph.D., za jeho cenné rady, odborné vedení a čas, který mi poskytoval jako vedoucí mé bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1. ÚSTAVNÍ A OCHRANNÁ VÝCHOVA.....	6
1.1 DIAGNOSTICKÝ ÚSTAV	8
1.2 DĚTSKÝ DOMOV SE ŠKOLOU.....	9
1.3 VÝCHOVNÝ ÚSTAV	9
2. DĚTSKÝ DOMOV.....	10
2.1 HISTORIE DĚTSKÝCH DOMOVŮ	10
2.2 DŮVODY UMÍSTĚNÍ DĚTÍ DO DĚTSKÝCH DOMOVŮ.....	11
2.3 PRÁVA A POVINNOSTI DĚTÍ UMÍSTĚNÝCH V DĚTSKÝCH DOMOVECH .	12
2.4 ODBORNÝ TÝM V DĚTSKÉM DOMOVĚ	13
3. VÝCHOVNÉ PROBLÉMY	14
3.1 LHANÍ.....	15
3.2 ZÁŠKOLÁCTVÍ	15
3.3 SEBEPOŠKOZOVÁNÍ	16
3.4 AGRESE, ŠIKANA.....	17
3.5 KRÁDEŽE.....	18
3.6 ZÁVISLOST NA NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH	19
3.7 PORUCHY PŘÍJMU POTRAVY	19
4. KAZUISTIKY	21
PRAKTICKÁ ČÁST	25
5. METODOLOGIE	26
5.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM	26
5.2 VÝZKUMNÝ CÍL.....	26
5.3 VÝZKUMNÁ METODA	27
5.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR.....	27
5.5 ANALÝZA DAT.....	28
5.6 SHRUTÍ VÝZKUMNÉ ČÁSTI.....	35
ZÁVĚR.....	37
SEZNAM ZKRATEK.....	39
ZDROJE.....	40

ÚVOD

Čím dál více dětí v posledních letech končí mimo prostředí své rodiny, ať už v pěstounské péči, dětských domovech či jiných ochranných a výchovných zařízeních. Motivací ke zvolení tématu mé bakalářské práce bylo osobně zjistit, proč se děti do domova dostaly, jaká je jejich výchova, problémy ve výchově a adaptace na nové prostředí. Dalším důvodem je snaha vyvrátit myšlení mnoha lidí, kteří mají zato, že dětský domov je to nejhorší, co může dítě potkat, a některé z mnoha mýtů a mylných představ. Není to úplně nejlepší, ale taky ani nejhorší řešení. Pravdou je, že vychovatelky v dětských domovech nemůžou dát dětem tolik lásky či pocitu bezpečí, tak jako kompletní a funkční rodina. Ovšem snaží se poskytovat svůj čas, trpělivost, lásku a pochopení všem dětem stejnou měrou. Ráda bych proto napsala bakalářskou práci co nejlépe, abych veřejnost, která není nijak spjata s danou problematikou, blíže seznámila s výchovou dětí v dětských domovech.

Práce je rozdělena do dvou částí, teoretické a praktické. Hlavním cílem práce v teoretické části je popsat ústavní výchovu, především dětský domov, na který je bakalářská práce zaměřena. V této oblasti bych chtěla popsat stručnou historii, důvody, proč jsou děti do dětských domovů umísťovány, práva a povinnosti dětí a složení týmu v dětském domově. Dále se zaměřím na výchovné problémy dětí, které se do dětského domova dostaly a podrobněji popíšu ty nejčastější. V poslední kapitole teoretické části popíšu dvě kazuistiky dětí, které se do dětského domova dostaly.

V praktické části se zaměřím na vlastní výzkum. Popíšu, jaký jsem zvolila výzkumný cíl, výzkumný problém, jaké jsem si vybrala výzkumné otázky a jakou jsem použila techniku, sběru dat, které budu následně formou kódování analyzovat a interpretovat výsledky, kterými se dozvíme odpovědi na výzkumné otázky. V závěru poté zhodnotím celou bakalářskou práci.

1. ÚSTAVNÍ A OCHRANNÁ VÝCHOVA

Ústavní výchova podle zákona č.89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 971, zní: „Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu.“

Podle Bubleové je **ústavní výchova** „*výchovné opatření, které soud nařídí, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit.*“ (Bubleová, V. a kol. 2011 str. 55).

Existují 3 formy náhradní péče:

- a) **Poručník** – má vůči dítěti stejná práva a povinnosti jako rodič, bývá to člověk zpravidla příbuzný nebo blízký rodině a je jmenován soudem
- b) **Opatrovník** – taktéž soudem jmenovaná osoba, nastupuje tehdy, když zákonný zástupce nehájí dostatečně práva dítěte nebo jsou zájmy rodičů a dětí v rozporu, může to být osoba, kterou navrhl opatrovaný, pokud to není možné, soud určí jinou blízkou osobu, která projevuje zájem a schopnost starat se o dítě i do budoucna
- c) **Pěstoun** – osoba soudem určená, osobně pečující o dítě a také odpovědná za jeho výchovu, pomáhá dítěti překlenout těžké období v životě, kdy jeho rodina nemůže plnit základní úlohu, přičemž dítě své biologické rodiče zná a pěstoun má povinnost prohlubovat a udržovat kontakt dětí s jejich rodiči

Pokud není možné dítěti poskytnout některou z těchto tří forem náhradní rodinné péče, nastupuje ústavní výchova. Ústavní výchova je státem nařízené náhradní výchovné prostředí, a to v případě, kdy výchova ve vlastní rodině selhala a není možné či vhodné zvolit některý z druhů náhradní rodinné péče, které je soud povinen zkoumat.

Nevýhoda ústavní výchovy oproti náhradní rodinné péči tkví v tom, že dítě nevidí, jak má rodina správně fungovat, nepocítuje dostatečný pocit bezpečí a nedostává se mu úplného individuálního přístupu tak jako od rodičů.

Náhradní výchovná prostředí lze rozdělit do tří resortů:

1. Resort zdravotnictví, do kterého spadají dětská centra a dětské domovy pro děti do 3 let,
2. Resort sociálních věcí, do kterého můžeme zařadit domovy pro osoby se zdravotním postižením
3. **Resort školství** – pro téma bakalářské práce a z hlediska výchovy a vzdělávání nejdůležitější, řadíme sem diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovné ústavy.

Dle zákona č.89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 972, „ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu tří let. Ústavní výchovu lze před uplynutím tří let od jejího nařízení prodloužit, jestliže důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají.

Ochranná výchova je opatření, které schvaluje soud, uložené po spáchání trestného činu mladistvým. Hlavním účelem ochranné výchovy je ochrana společnosti před dalším nebezpečím spáchání trestných činů, ale i ochrana duševního, mravního a sociálního vývoje dítěte nebo mladistvého. Institut ochranné výchovy má podobnou formu jako trest odnětí svobody.

Podle Pávkové je „*ochranná výchova ukládána soudem dětem se závažnými poruchami chování, selhala-li jiná preventivní opatření.*“ (Pávková a kol., 2008, str.135)

Podle Matouška zní výklad ochranné výchovy takto: „*Ochranná výchova má preventivní charakter, protože je nařízena v případě, kdy je pachatel trestného činu odsouzen, ale soud upustí od potrestání. Její uložení není zapsáno v rejstříku trestů.*“ (Matoušek, 1999, str. 158)

Do zařízení ochranné výchovy jsou zpravidla posílány děti ve věku 15 let, mohou zde být umístěny ale i děti staré 12 let, mají-li nařízenou ochrannou výchovu a v jejich chování se projevují závažné poruchy. Mezní věk pro ukončení nařízené výchovy je po dovršení 18 let, s výjimkou lze toto nařízení prodloužit o jeden rok.

Jelikož hlavním tématem bakalářské práce je dětský domov, kterému se budu věnovat ve druhé kapitole, ráda bych nastínila i systém dalších zařízení, které spadají do ústavní a ochranné výchovy.

1.1 DIAGNOSTICKÝ ÚSTAV

Při přijetí dítěte do diagnostického ústavu předkládá orgán sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte nezbytně pravomocné rozhodnutí nebo předběžné opatření soudu a písemné vyjádření lékaře o zdravotní způsobilosti k umístění dítěte ne starší 3 dnů.

Diagnostický ústav zajišťuje činnosti výše uvedeným dětem a jejich rodičům. Na základě svých činností zpracovává kompletní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb. Dle svých závěrů, zdravotního stavu dítěte a volných kapacit jednotlivých zařízení doporučuje jeho přemístění do vhodného dětského domova, dětského domova se školou nebo výchovného ústavu.

Tyto činnosti jsou:

- a) **Diagnostické** – spočívající ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností,
- b) **Vzdělávací** – v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených dovedností a znalostí a následná realizace specifických potřeb v zájmu rozvoje dítěte přiměřená jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem
- c) **Terapeutické** – směřují prostřednictvím pedagogických a psychologických činností k nápravě poruch v sociálních vztazích a chování dítěte
- d) **Výchovné a sociální** – vztahující se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí
- e) **Organizační** – související s umísťováním dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí na návrhu nařízení předběžného opatření, které bude vykonáváno v některém ze zařízení ústavní či ochranné výchovy
- f) **Koordinační** – směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu
(Zákon č.109/2002 Sb. §5, ods.2)

Délka pobytu v DÚ bývá 8 týdnů. „Po ukončení nezbytného komplexního vyšetření (nejdéle osmi týdny) jsou svěřenci umísťováni do zařízení s dlouhodobějším pobytem.“
(Průcha, Walterová, Mareš 2009, str. 50)

1.2 DĚTSKÝ DOMOV SE ŠKOLOU

Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti

- 1) S nařízenou ústavní výchovou
 - a) Mají-li závažné poruchy chování
 - b) Které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči
- 2) S uloženou ochrannou výchovou

Do dětského domova se školou mohou být umístovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Pokud v tomto průběhu pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, je dítě na základě žádosti ředitele dětského domova se školou zařazeno do školy, která není součástí dětského domova. Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky vzdělávat na střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.

1.3 VÝCHOVNÝ ÚSTAV

Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly vzdělávací, výchovné a sociální. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženou ochrannou výchovu a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

Výchovný ústav poskytuje péči dětem se závažnými poruchami chování starších 15 let, případně dětem starších 12 let. Při výchovném ústavu se zřizuje základní či střední škola.

2. DĚTSKÝ DOMOV

Toto školské zařízení je nejrozšířenějším typem, ve kterém je zajištěna ústavní výchova. Klientům dětských domovů je poskytováno plné přímé zaopatření. Jedná se zejména o stravu, ubytování a ošacení, učební pomůcky do školy a uhrazení nákladů na vzdělávání včetně dopravy do školy, úhrada potřebných zdravotnických služeb, kapesné a věcné dary a věcná pomoc při odchodu ze zařízení.

Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do dětského domova mohou být umísťovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi. (Zákon č.109/2002 Sb., §12)

Dětské domovy tedy zajišťují výchovu a sociální potřeby dětí. Jedná se o děti, které nemohou být ze závažných důvodů vychovávány ve vlastní rodině a není možno je osvojit nebo umístit v jiné náhradní rodinné péči.

2.1 HISTORIE DĚTSKÝCH DOMOVŮ

Podle Vocilky (1999) se udává jako počátek péče o odložené děti zřízení útulku pro opuštěné v Cařihradě ve 4.století. Další doloženou etapou je 16.století, kdy se začaly zřizovat první nalezince a útulky pro sirotky. Adopce probíhaly jen v majetnějších kruzích za účelem naplnění prázdnoty po zemřelých dětech, uchování majetku nebo rodového jména. Během **19.století** se začínaly zakládat první ústavy pojmenované jako vychovatelny. Zlepšila se i životní situace jedinců v ústavech, tudíž měli větší šanci stát se platnou součástí společnosti. **Po první světové válce** začaly vznikat poloúřední orgány péče o mládež čerpající dotace ze sirotčích fondů. Okresní dětské domovy poskytovaly péči sirotkům a opuštěným a zanedbaným dětem. **Po druhé světové válce** se rušila jak pěstounská péče, tak i ochranné a nápravné ústavy. V oblasti výchovy byla prosazována socialistická ideologie, jejímž hlavním úkolem bylo utvářet z dětí lidi s kolektivním, nesobeckým a neosobním myšlením. Po roce 1989 se začal preferovat nový model dětského domova – rodinného typu. Děti jsou

vychovávají v tzv. rodinné skupině, která má prostory podobné velkému bytu. Tento model se využívá i v současné době spolu s internátním modelem dětských domovů.

2.2 DŮVODY UMÍSTĚNÍ DĚTÍ DO DĚTSKÝCH DOMOVŮ

Děti jsou umísťovány do dětských domovů na základě rozhodnutí soudu. Návrh na umístění podává OSPOD, pokud je výchova vážně ohrožena nebo rodiče a jiné osoby zodpovědné za výchovu dítěte ji ze závažných důvodů nemohou nebo nechtějí zabezpečit.

Důvody, proč se děti do dětského domova dostávají, mohou být následující:

- smrt obou rodičů
- odložení nebo opuštění dítěte
- domácí násilí
- tělesné nebo psychické postižení, kdy rodiče nejsou schopni zajistit náležitou péči
- sexuální delikty rodičů na dětech
- nepříznivá sociální situace rodiny (chudoba, ztráta majetku)
- odnětí svobody apod.

Šest základních příčin selhání rodiny, které vedou k umístění dítěte do dětského domova, uvádí Vocilka (1999, str.26-33).

- Alkoholismus a další návykové látky
- Prostituce
- Zneužívání a týrání dětí
- Nevládnutá výchova
- Nízká sociální úroveň rodiny
- Trestná činnost

Hlavním cílem většiny dětských domovů je všestranný rozvoj osobnosti, uspokojování potřeb v různých oblastech (sport, zábava) a především aby děti vnitřně přijaly požadavky na ně kladené, snažily se s nimi ztotožnit a přeměnit je na své zásady, priority nebo potřeby. Důležité je také naučit se vlastní odpovědnosti.

"Nemůžeme děti utvářet podle vlastní vůle. Musíme je milovat a vychovávat co nejlépe, ale jinak je nechat na pokoji." (J. W. Goethe)

2.3 PRÁVA A POVINNOSTI DĚTÍ UMÍSTĚNÝCH V DĚTSKÝCH DOMOVECH

Každé zařízení, ať už je to škola, kroužek, tábor či dětský domov, musí brát ohled na práva dětí. Na druhé straně ale musí děti brát ohled a dodržovat povinnosti daného zařízení, které jsou uvedeny ve vnitřním řádu. Těchto práv a povinností je mnoho, sepíšu ty nejdůležitější.

Děti mají práva:

- 1) Na zajištění plného přímého opatření
- 2) Na rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností
- 3) Na respektování lidské důstojnosti
- 4) Na společné umístění se svými sourozenci, nebrání-li tomu závažné okolnosti ve vývoji a vztazích sourozenců
- 5) Na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami
- 6) Být seznámeni se svými právy a povinnostmi, radit se se svým obhájcem nebo opatrovníkem
- 7) Účastnit se činností a aktivit zařízení organizovaných v rámci výchovného programu s výjimkou zákazu či omezení v rámci opatření ve výchově, stanovených tímto zákonem
- 8) Obracet se se žádostmi, stížnostmi a návrhy na ředitele a pedagogické pracovníky zařízení

Povinnosti dětí jsou:

- 1) Dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, v prostorách zařízení a v osobních věcech udržovat pořádek a čistotu
- 2) Dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví, s nimiž bylo řádně seznámeno
- 3) Poskytnout na výzvu ředitele doklady o svých příjmech

- 4) Předat do úschovy na výzvu ředitele předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost
- 5) Podrobit se na výzvu ředitele zařízení vyšetření, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou

Práva a povinnosti v daném zařízení vydává ředitel. Při přijetí do dětského domova jsou děti s těmito dokumenty řádně seznámeny a také povinny dodržovat.

2.4 ODBORNÝ TÝM V DĚTSKÉM DOMOVĚ

Odborný tým v dětském domově se skládá ze tří pracovníků: vychovatele, sociálního pracovníka a ředitele. Nejdůležitějším činitelem pro výchovu je vychovatel. Má za úkol vychovávat děti jemu svěřené, starat se o ně a naučit je všechno, co budou po odchodu z domova v životě potřebovat (od hygienických návyků, pomoci s úklidem až přes nesení zodpovědnosti za své činy).

Vychovatel je ten, kdo vykonává přímou pedagogickou, speciálně-pedagogickou výchovnou činnost a jeho pracovní náplň vyžaduje vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání v oblasti pedagogiky, speciální pedagogiky, sociální pedagogiky, pedagogiky volného času nebo psychologie. (Zákon č.563/2004 Sb.)

Podle Škoviery děti „*chtějí vychovatele, který je zaujme, získá, může být jejich oporou a neohrožuje jejich pohodlí svými nároky. Děti školního věku neočekávají a adolescenti ani nechtějí, aby byl jejich náhradním rodičem.*“ (Škoviera, 2007, s.104)

Práce na pozici vychovatele je velmi náročná a obdivuhodná, ale určitě není pro všechny. Ze všech stran jsou na vychovatele kladeny velké nároky, mají náročnou pracovní dobu a také odbíhají svou vlastní rodinu. To znamená častý odchod ze zaměstnání, čímž trpí hlavně děti, které byly na vychovatele zvyklé.

Dalším zaměstnancem dětského domova je **sociální pracovník**, který dohlíží na osobní spisy klientů, eviduje platbu výživného, a především vyřizuje záležitosti spojené s pobytem v domově, jako je komunikace s rodiči, s Odborem sociálně právní ochrany dětí, s lékaři nebo se školou. Posledním členem týmu dětského domova je **ředitel**. Úkolem ředitele je komunikovat se soudem, s OSPODEM, seznamuje děti s jejich právy a povinnostmi, podává informace jejich rodičům či zákonným zástupcům na jejich žádost, vydává vnitřní řád zařízení či realizuje program na rozvoj osobnosti dítěte.

3. VÝCHOVNÉ PROBLÉMY

Výchovné problémy lze také nazvat jako poruchy chování nebo rizikové chování. Z pohledu společenských norem nejsou považovány za přijatelné. Charakteristickým znakem výchovných problémů je gradující intenzita a také to, že přetrvávají delší dobu.

Rizikové chování je označení sociálně patologických jevů, které se vyskytují především se spojitostí s dětmi. Rizikové chování jsou takové projevy chování, které jsou proti společenským normám. Můžou poškozovat naše psychické i fyzické zdraví a dále negativně ovlivňovat život ve společnosti, která nás obklopuje. (Poláček, Forýtková, 2006, str. 7-8)

Podle Vykopalové má každá společnost svůj stanovený tzv. toleranční limit. Ten určuje, do jaké míry je určité chování tolerující a vhodné. Existují různé míry pro toleranci konzumace alkoholu, kouření apod. Co je v jedné zemi považováno za „normální“, je v jiné považováno za deviaci. (Vykopalová, 2001, str. 11)

Děti se mohou setkávat během života s různými riziky. Předcházet jim a případně následně překonávat by dětem měli pomoci vychovatelé. S případnými riziky se setkává i běžná rodina, vychovatel to má těžší v tom, že má na starost 6-8 dětí s různými osudy. Některé děti jsou tak moc poznamenány negativními vlivy rodiny, že je velmi těžké výchovu napravit. Většina dětí opakuje to, co viděla u rodičů. V období puberty se navyšuje význam vrstevnické skupiny, která může mít na výchovu také negativní dopad. Názor takové skupiny má pro dítě větší význam než názor vychovatele.

Můžeme rozdělit tři typy chování podle závažnosti:

1. Disociální chování
2. Asociální chování
3. Antisociální chování

Disociální chování je nápadné mírnými odchylkami od sociálních norem. Je rizikové spíše pro samotného jedince, který bezprostředně neohrožuje nejbližší sociální skupinu ani společnost a dá se je zvládnout běžnými pedagogickými postupy. Do této skupiny patří lži, neposlušnost, vzdorovitost.

Asociální chování se vyznačuje závažnějšími odchylkami chování vůči normám společnosti, ale stále nepřekračuje právní předpisy. Jedinec tímto chováním škodí především sobě. Příkladem asociálního chování mohou být útky, záškoláctví, alkoholismus či tabakismus.

Antisociální chování se charakterizuje vážnými proviněními vůči normám společnosti protiprávního charakteru. Poškozuje jedince i společnost včetně lidského života. V této fázi je nutná náprava prostřednictvím ústavní péče. Řadíme sem vandalismus, krádeže, sexuální delikty či loupeže.

V dětských domovech převládají spíše mírnější poruchy chování, z těch závažných bych zařadila pouze krádeže. V dalších kapitolách popíšu nejčastější poruchy chování.

3.1 LHANÍ

Lhaní je bráno jako lehčí forma rizikového chování, ale i přesto by se tomuto problému měla věnovat pozornost. Každý z nás občas zalže, aby se vyhnul nepříjemné situaci a následnému trestu a mohl si přizpůsobit situaci tak, aby mu nejvíce vyhovovala. Jenže lež následuje další lež, což vede k větším potížím. Proto je důležité vědět, kde máme hranice. Ke lhaní také navádí sklon někoho napodobit (lžou ostatní, lžeme taky). Za lež je považována i pravda, která by mohla dané osobě ublížit (milosrdná lež).

Lhaní nabourává a ohrožuje další důvěru mezi rodiči a dětmi, vychovateli a dětmi nebo mezi dětmi a jejich kamarády. Důležité je mít mezi sebou otevřený vztah a o každém problému si promluvit, aby dítě příště nemělo strach říkat pravdu. Dítě si musí být jisté, že může mluvit o čemkoliv, ať už dobrém nebo špatném, a cítit, že pro rodiče je důležitější ho vyslechnout než vyslychat a trestat. Občas je velmi těžké odhadnout reakci dospělé osoby, ale ne nadarmo se říká, že s poctivostí nejdál dojdeš.

3.2 ZÁŠKOLÁCTVÍ

Záškoláctví je těžší forma rizikového chování, která se definuje jako úmyslné zameškávání školního vyučování. Žák se z vlastní vůle a bez vědomí rodičů vyhýbá pobytu ve škole.

Podle Vágnerové záškoláctví jako jev „bývá spojeno s negativním postojem dítěte ke škole, s nepřijetím normy pozitivního vzdělání, ale může být také reakcí na prospěchové selhání. Někdy je lze charakterizovat jako komplex ochranného jednání, jehož cílem je vyhnout se nepříjemnosti.“ (Vágnerová, 2004, str. 794)

Průcha uvádí, že záškoláctví je „jev, kdy se žák úmyslně, bez omluvitelného důvodu a bez vědomí, popř. souhlasu rodičů nezúčastňuje vyučování a zdržuje se mimo domov. Má zpravidla souvislost se školní neúspěšností žáka.“ (Průcha a kol., 2009)

Záškoláctví dělíme na několik typů:

- a. **Impulzivní** – neplánovaná akce, dítě odejde nebo vůbec nejde do školy na základě náhlého impulsu
- b. **Plánované** – žák plánuje odchod ze školy dopředu, vymýšlí si různé záminky, např. z důvodu testu nebo zkoušení
- c. **Pravé** – žák do školy nechodí, aniž by o tom rodiče věděli
- d. **S vědomím rodičů** – žák do školy nechodí i s vědomím rodičů, rodiče mohou mít odmítavý postoj ke škole
- e. **S klamáním rodičů** – dítě dokáže rodiče přesvědčit o zdravotním problému, který ani nemusí mít a automaticky je z hodin omluveno
- f. **Útěky ze školy** – žák přijde na vyučování, aby měl zapsanou docházku a během dne ze školy odejde, případně po pár hodinách opět přijde
- g. **Odmítání školy** – tento typ činí dítěti psychické problémy, má strach z obtížnosti učiva, z toho, že ho bude učitel porovnávat s ostatními žáky nebo z toho, že bude šikanován

3.3 SEBEPOŠKOZOVÁNÍ

Sebepoškozování je záměrné ubližování sám sobě. V praxi se s tímto problémem setkáváme u dětí starších 13 let, výjimky tvoří i děti pod touto věkovou hranicí. Tento problém postihuje především dívky, ale setkáme se s ním i u chlapců. Důvody mohou být různé. Může jít o projev vnitřní psychické bolesti (pocit ztracenosti, pocit úzkosti), který je nutný s adolescentem řešit – může to být znak závažné duševní poruchy a je potřeba spolupráce rodiny s odbornou pomocí. Dalším projevem může být snaha upoutat pozornost okolí nebo rodiny. V pozadí je negativní vztah ke svému tělu, nezpracované pocity agrese

k sobě i k okolí a neschopnost ventilovat své starosti. Většina mladistvých říká, že sebepoškozování jim pomáhá ulevit si od psychických problémů, protože fyzická bolest je menší než psychická (někdy se také stane, že to mladiství zkouší jen ze zvědavosti). Neuvědomují si ale, že se může situace zvrtnout i bez jejich záměru v poranění, které končí i smrtí. Nalézt příznaky sebepoškozování bývá těžké, protože sebepoškozování si rány zakrývají dlouhým rukávem, nohavicemi, náramky nebo šátkem. Bohužel s tím mám i osobní zkušenost, kdy se sebepoškozovala moje kamarádka.

Nejčastější formy poškozování:

- Řezání se – žiletkou, nožem
- Pálení se – cigaretou
- Drásání kůže až do krve

3.4 AGRESE, ŠIKANA

Agrese je vnímána jako prostředek k dosažení cíle. Je to útočné jednání, které má za cíl způsobit škodu, ať už ostatním nebo sobě sama. Tuto formu používají děti, kterým se v některých situacích osvědčil a jiný model neznají nebo ho neumí používat. Některým jedincům přináší agrese pocit moci nad slabšími a možnosti ovládat situaci. Může se projevat fyzickým napadením, ale také verbálně (urážkami).

Šikana úzce souvisí s agresí. Je to násilně ponižující chování, kdy jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje spolužákovi nebo více spolužákům a používá k tomu agresi a manipulaci. Slabší žák se těmito situacím nemůže vyhnout a není schopen se jim bránit. Při tomto vážném problému chování dochází k porušování sociálních norem spojené s násilným omezováním základních lidských práv.

Podle Dařílka se „šikana definuje záměrnou agresí, kterou vykonává osoba nebo skupina osob opakovaně vůči slabšímu jedinci. Většinou se obětí stává ten, který se není schopen sám agresorům ubránit a je znatelně slabší. Mezi hlavní aspekty šikany patří účel, zisk pro agresory a cílem je samotná šikana.“ (Dařílek, 2013, str.33)

Kolář popisuje šikanu jako smrtelnou chorobu a uvádí, že „šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejichž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec.“ (Kolář, 2011, str.18)

Aktéři šikany jsou:

- a) **Agresor** – fyzicky zdatný, s potřebou předvádět se, necitlivý, s narušenou empatií
- b) **Oběť** – děti tiché, plaché, s malým sebevědomím, fyzicky slabší, mívají nějakou přednost, která agresorům vadí

Existuje pět stupňů vývoje šikany:

- 1.stupeň – ostrakismus – mírné projevy psychické formy násilí (oběť je neoblíbená)
- 2.stupeň – fyzická agrese a přitvrzování manipulace
- 3.stupeň – vytvoření skupiny, více dětí začne spolupracovat a šikanovat nevhodnější oběť nebo více obětí
- 4.stupeň – většina dětí začíná přijímat normy agresorů, přijde jim to normální
- 5.stupeň – dokonalá šikana, prorůstání šikany do školní struktury

Dařílek uvádí, že „řešení šikany je závislé na mnoha faktorech. Jedním z nich je určité stádium, ve kterém se nachází. V počátečním stádiu je řešení snadnější a efektivnější. V pokročilém stádiu je řešení obtížné a měl by jej řešit odborník. Mezi hlavní metody řešení patří metoda usmíření, která využívá změnu vztahu mezi obětí a agresorem, a metoda vnějšího nátlaku, jež je založena na strachu z trestů pro zastavení agresorů a donucení k dodržování norem vhodného chování.“ (Dařílek, 2013, str. 47-52)

3.5 KRÁDEŽE

Podle trestního zákoníku krádež způsobí člověk přisvojením cizí věci tím, že se jí zmocní. Způsobí na cizím majetku škodu nikoliv nepatrnou, čin spáchá vloupáním a bezprostředně po činu se pokusí uschovat si věc násilím nebo pohrůzkou bezprostředního násilí. (Zákon č.40/2009, Sb., §205)

Motivy ke krádeži mohou být různé, nejčastěji děti kradou pro sebe (menší obnos peněz, jídlo od ostatních dětí). Dalším motivem je krádež pro druhé, kdy si dítě snaží získat přátele nebo zvýšit svůj společenský status. Drobné krádeže vedou ke krádežím velkým (ukradení věci z obchodu, ukradení mobilního telefonu od spolužáka), pokud tomuto tématu není věnována dostatečná pozornost.

3.6 ZÁVISLOST NA NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH

Vykopalová uvádí, že „závislost je stav, do kterého se jedinec dostává po opakovaném užívání psychoaktivní látky. Tento stav je na základě behaviorálních, kognitivních a fyziologických faktorů, které na jedince působí. Užívání mívá více forem, mezi které patří experimentální, rekreační a symptomatické či trvalé užívání látek.“ (Vykopalová, 2001, str.59)

Podle Vágnerové je motivací k užívání psychoaktivních látek „v potřebě vyřešit své problémy, uniknout stresovým situacím, potřebě dosáhnout uspokojení nebo slasti, která není jinak dosažitelná nebo běžně dostupná a potřebě uniknout stereotypu, nudě.“ (Vágnerová, 1999, str. 288)

Můžeme rozlišit dva druhy návykových látek:

- a) Legální – dostupné běžně v obchodech a více častější u dětí (alkohol, cigarety)
- b) Nelegální – běžně nedostupné (marihuana, halucinogeny, psychofarmaka)

Těmito závislostmi jsou nejvíce ohroženy děti, které nemají možnost získání zážitku jinak než způsobem, které nabízí návykové látky nebo děti, které se pohybují ve společnosti, kde jsou drogy uznávané. Začíná to měkkými drogami a končí u tvrdých. Děti a mladiství berou drogy nejprve ze zvědavosti, vidina zkusit něco zakázaného je silnější než odstrašující řeči dospělých, že se to nesmí dělat. Může to znamenat také východisko z problému – neúspěch, nedostatečná sebedůvěra, násilí nebo to odkoukají od rodičů či kamarádů. Později se ale z nudy stane nutnost, potřeba to dělat pořád, z které je velmi těžká cesta zpět.

3.7 PORUCHY PŘÍJMU POTRAVY

Základní poruchy příjmu potravy se dělí na dva typy – mentální anorexie a mentální bulimie. Obě formy jsou velmi závažné, mohou způsobit škody na zdraví, ve vážnějších případech dokonce vedou k smrti. Nejčastěji těmito poruchami trpí především dívky. Důvodem mohou být špatné vztahy v rodině, častější je nespokojenost s vlastním tělem, vidina maminky nebo kamarádky, která má štíhlejší postavu, silný vliv mají také média. Nejhorší je, že štíhlé dívky si pořád myslí, jak jsou při těle. Touha po hezčí postavě je silnější

než zdravotní problémy, které posléze následují. Nejčastějšími jsou hormonální poruchy (ztráta menstruace), závratě, deprese, selhání ledvin, suché vlasy, aj.

Anorexie – odmítání jídla, které má za cíl dosáhnout co nejtíhlejší postavy

Bulimie – občasné omezování se v jídle, které se střídá s přejídáním a následným vyvoláním zvracení

V dokumentech Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy se popisuje mentální anorexie a mentální bulimie jako „*poruchy jídelního chování, které je život ohrožující z důvodu omezeného příjmu potravy. Chování se může projevovat přejídáním, následným zvracením nebo jiným způsobem příjmu energie. Důvodem je strach z tloušťky, nespokojenost s vlastním tělem, kdy je cílem snížení tělesné váhy a její udržení.*“ (Metodické dokumenty, online)

S řešením tohoto problému pomáhají lékaři. V první řadě je to pediatr, který posuzuje závažnost problému, dále gynekolog ke správnému nastavení hormonální rovnováhy, nutriční terapeut, dietolog kvůli podvýživě nebo obezitolog kvůli obezitě. V neposlední řadě je to dětský psycholog či psychiatr, který pomáhá s narušenou psychikou – hledá souvislosti s událostmi, které se za život dítěte staly, dává podněty, aby dítě bylo schopné nahlížet na svůj stav racionálně, aby pochopilo svoji nemoc a pomáhá řešit rodinné problémy.

4. KAZUISTIKY

Jelikož je má bakalářská práce zaměřena na výchovné problémy dětí z dětských domovů, přikládám kazuistiky dvou dětí, které mi přišly hodně zajímavé. Z důvodu ochrany osobních údajů jsou jména změněna.

KAZUISTIKA Č.1 – Kateřina, 10 let

Osobní anamnéza

Kateřina se narodila matce jako čtvrté dítě. První dvě má matka s bývalým manželem, Katku a jejího staršího bratra se současným manželem. U Kateřiny byla diagnostikována lehká mentální retardace, špatná výslovnost, brýlová korekce od 3 let. Katka je opožděna v psychomotorickém vývoji – vše je dáno genetickými předpoklady, ale zároveň zde sehrává velkou roli málo podnětné rodinné prostředí. Nezletilá mívá výkyvy nálad. Byla léčena v psychiatrické nemocnici Kroměříž.

Rodinná anamnéza

Kateřina se narodila do úplné rodiny. Žila ve starším rodinném domě s rodiči, bratrem a dědečkem. Pokoj měla společně s bratrem, ale spávala s rodiči. V domě, který byl původně udržován v čistotě, se začal hromadit nepořádek a špína. Nefungoval bojler s vodou. U rodiny byl stanoven v roce 2014 dohled, kdy bylo občanem vesnice oznámeno zanedbání nezletilých dětí. S rodinou se soustavně od tohoto roku pracovalo, a to na zlepšení finanční situace rodiny, řešení dluhů, nevhodných bytových podmínek, a především byla řešena problematika s požíváním alkoholu rodičů. Po požití návykové látky docházelo k fyzickému napadení a následné hospitalizaci v nemocnici pro popáleniny. Rodiče měli navštěvovat adiktologickou poradnu (řeší se zde závislost na návykových látkách), nedocházeli však pravidelně. Jsou dlouhodobě nezaměstnaní, vedení na úřadu práce, otcí byla uznána invalidita, ale nebyl přiznán invalidní důchod. Hrozilo, že přijdou o dům. Z důvodu závislosti se rodiče nedokázali postarat o Kateřinu, proto byla na základě předběžného opatření svěřena do péče tety, která bydlí ve stejné vesnici.

V zimě byl z důvodu velkých dluhů odpojen plyn v domě. Rodina vytápěla dům přímotopy a kamny, které zakouřily celý objekt. Situace se zhoršila, když teta péči o Katku vzdala, protože nebylo v jejích silách péči o dítě zabezpečit. Chování Katky se velmi zhoršilo

– ve škole měla problémové chování, záchvaty v domácnosti, bití a kopání do matky. Do domácnosti docházela pracovnice ze sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi, na tuto pracovnici vytáhla v afektu nůž. Z důvodu chladu v domě byli rodiče opakovaně upozorňováni na nemocnost nezletilé. I přes to nevyhledali lékařskou pomoc. Vzhledem ke špatným podmínkám v rodině se Katka projevuje ve společnosti specifickým způsobem, kdy je vyčleňována z kolektivu a je tak izolována od společnosti. Otec byl ve výchově velmi pasivní, s matkou měla kladný vztah, nicméně jakákoliv rodičovská role zde nefungovala. Nakonec dítě přebralo vedení domácnosti, dostávala se do afektů a agrese. Toto byl poslední z důvodů, proč se Katka dostala do dětského domova a okresním soudem jí byla nařízena ústavní výchova na dobu tří let. Matka dceru navštěvuje pravidelně o víkendech a bere si ji na občasná dovolenky.

Školní anamnéza

Už při chození do školky byla neklidná. Rodiče s ní měli na doporučení docházet na logopedii, avšak trvalo dlouho, než se objednali. Měla odklad školní docházky. V první třídě učivo nezvládala z důvodu časté absence. Přestože měla ve škole velké nedostatky, tak nepropadla. Ve druhém ročníku základní školy jí pomáhal asistent pedagoga a stále docházela pozdě do školy. Mezi spolužáky nebyla kvůli svému problémovému chování vůbec oblíbená. Docházelo k situacím s pomočováním nezletilé, záměrným močením do bot spolužáků. Matka uvedla, že dítě nezvládá a neumí mu poručit, následně tento výrok bagatelizovala, že se Katka po čase vždy uklidní. Neměla žádné kamarády a nechtěla chodit do školy. Dělal scény, když měla školu navštívit, ječela, kousala, škrábala, byla pod stolem. Po umístění do dětského domova Katka přestoupila do speciální školy, kde je k ní přistupováno dle individuálního plánu.

Komentář

Katce dle slov vychovatelky velmi prospěla změna obydlí a lidí, které má okolo sebe. Při občasných problémech, jako např. výbuchy nálady, se vše řeší v klidu, což dívce pomáhá uklidnit se a vše vidět s čistou hlavou. Oproti klasické škole nejsou ve speciální škole na dívku kladeny přehnané nároky, tempo vzdělávání je pozvolné a odpovídá schopnostem nezletilé. I přes změnu je pro Katku stále důležitá rodina, proto jsou podporovány časté návštěvy matky dítěte. Rodinné poměry se alespoň trochu zlepšily a z Katky se stalo milé a usměvavé děvče. Pobyt v dětském domově je určitě k jejímu prospěchu a k možnosti lepšího společenského zařazení do budoucího života.

KAZUISTIKA Č.2 – Petr, 12 let

Osobní anamnéza

Petr se narodil se soužití matky a jejího strýce. Je jejich druhorozeným dítětem. Má starší sestru a mladšího bratra. Rodiče dětí spolu žili v rodinném domě, společné soužití ukončili po navázání matčiny nové známosti. Rodiče ale zůstali bydlet v jednom domě, kde měl otec dětí k dispozici jednu místnost, matka v domě žila s přítelem. Petr je zdravé dítě, nikdy neprodělal žádná vážnější onemocnění ani úrazy. Nikdy však od matky nedostal uznání, pravděpodobně se mezi nimi nevytvořilo pouto matka x syn. Většinu času trávil s otcem či milencem matky, která chodila na brigády a často se nezdržovala doma. Je bystrý chlapec a za své činy dokáže nést zodpovědnost.

Rodinná anamnéza

Rodina bydlela společně v domě, kde byla postupně odstřižena elektřina a odpojena voda. Následně se museli přestěhovat na ubytovnu pro matky s dětmi, kde s nimi nemohl otec bydlet. Přespával v autě před ubytovnou. Rodině pomáhala terénní asistenční služba, která pro ně zařídila k bydlení charitní zařízení ve větším městě. Během pobytu tam děti často pobíhali po chodbách, rodiče o nich neměli přehled, tím pádem docházelo k porušování pravidel uvedeného zařízení, což se ani přes upozornění nezlepšilo. Matka se o děti vůbec nezajímala, dětem chyběl režim, chodily nedostatečně oblékané, v době mrazů i bez ponožek a v mokrých botách, oblečení měli špinavé a jídlo se skládalo jen z instantních polévek nebo suchých rohlíků. Rodiče opustili zařízení ještě před vypovězením lhůty smlouvy, k ukončení a předání se ani nedostavili. Byl tam zjištěn velký nepořádek, poházené hrnce po podlaze a po kuchyňské lince, v kuchyni ucpaný odpad, hračky poházené po postelích a v koupelně zastrkané papíry od krve. Rodina se následně zdržovala u milence matky. Situace se tam však vyhroutil, děti nebyly řádně zajištěny, do školy docházely špinavé, unavené a bez pomůcek. Rozsudkem Okresního soudu byli nezletilý Petr a jeho sestra umístěni do dětského domova, protože se o ně rodiče nedokázali postarat.

Školní anamnéza

Nezletilý Petr navštěvuje školu ve větším městě, kam přestoupil ze základní školy z vesnice. Na vysvědčení měl v pololetí čtverku z češtiny, v ostatních předmětech měl známky různé. Ve škole býval nápadně unavený, usínal na lavici, býval bez oběda. Finanční situace rodiny byla špatná, matka se třídních schůzek neúčastnila, informace byly předávány

pouze telefonicky. V kolektivu měl kamarády, ale ne k jeho prospěchu, protože se díky nim naučil kouřit. Po umístění do dětského domova se školní prospěch zlepšil, našel si nové kamarády a přípravu na vyučování zvládá pod dohledem vychovatele. Po vysvětlení, že návykové látky jsou nebezpečné, přestal kouřit a poučil se.

Komentář

Petrovi je jen ku prospěchu pobyt v dětském domově. Má tam zázemí a taky pocit, že někam patří, že je někým milován. I přes všechno, co se u nich doma dělo, se ptal na matku, jestli mu nevolala, nepsala, pořád jí dával nějakou šanci. Po čase ale zjistil, že matce na něm nezáleží. Myslím si, že v dětském domově prožije své dětství a vychovatelé mu pomohou v přípravě na jeho budoucí samostatný život. Podle slov vychovatelky ale není jisté, jestli bude někdy možnost umístění dítěte do pěstounské péče. U jeho bratra a sestry tato forma výchovy selhala.

PRAKTICKÁ ČÁST

5. METODOLOGIE

5.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM

K vypracování mé bakalářské práce jsem se rozhodla pro formu kvalitativního výzkumu. Tato metoda nahlíží na problém z hlubšího hlediska, ne jenom okrajově. Dalším důvodem bylo přímé osobní setkání s respondenty, které umožnilo získávat konkrétní informace, které by se kvantitativním výzkumem zjistit nedaly. Podle Hendla je „*kvalitativní výzkum proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumáním daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ (Hendl, 2005, str.50).

Dle Strausse a Corbinové (1999) jsou tři základní formy výstupu kvalitativního výzkumu:

- a) Údaje – z různých zdrojů (rozhovory, pozorování)
- b) Analytické nebo interpretační postupy – slouží k závěrům nebo teoriím (kódování)
- c) Písemné a ústní výzkumné zprávy – jsou prezentovány ve vědeckých časopisech

Podle knihy *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* je kvalitativní přístup „*proces zkoumání jevů a problémů v přirozeném prostředí. Cílem této metody je získat komplexní přehled jevů, které jsou založené na specifickém vztahu mezi badatelem a respondentem a na hloubce zjištěných dat.*“ (Švaříček, Šedřová, 2007, str.17)

5.2 VÝZKUMNÝ CÍL

Hlavním výzkumným cílem bylo zjistit, jaké výchovné problémy se vyskytují u dětí v dětských domovech. Čím dál více dětí končí mimo svoje rodinné zázemí a myslím si, že široká veřejnost není dostatečně informována o tomto problému. Proto bylo v mém zájmu dozvědět se více. K tomuto cíli jsem sestavila několik dílčích cílů, které mi pomohly zjistit více informací o problémech ve výchově.

1. Z jakých důvodů se u dětí výchovné problémy vyskytují?
2. Jak se pracuje s dětmi, které mají nějaký výchovný problém?
3. Stává se, že by se výchovné problémy vyskytly až po příchodu do dětského domova?
4. Je šance na úspěšné adaptování dítěte po odchodu z dětského domova?

5.3 VÝZKUMNÁ METODA

Pro získání co nejpřesnějších informací a řešení problému do hloubky jsem použila metodu rozhovoru. Všechny rozhovory byly vedeny v dialogu. Rozhovor jsem zvolila polostrukturovaný s případným doptáváním. Podle Reichela má „*tvůrce rozhovoru předem připravený návod, nemusí ho ale přesně dodržovat. Tato metoda je často využívána, protože umožňuje tazateli měnit pořadí otázek a dle situace přidávat další.*“ (Reichel, 2009, str.111-112)

„Rozhovor je jedna z nejvíce využívaných metod pro sběr dat v kvalitativním výzkumu. Jednou z výhod je možnost zachycení výpovědí v autentické podobě. Mezi dva hlavní typy se řadí polostrukturovaný a nestrukturovaný rozhovor. (Švaříček, Šed'ová, 2007, str. 159-160)

5.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR

Pro svůj výzkum jsem si zvolila čtyři vychovatelky z dětských domovů ze zlínského a jihomoravského kraje především z toho důvodu, že mají v dané problematice nejvíce zkušeností a mohou je předávat lidem, kteří nemají o daném odvětví žádné informace. Domluvila jsem se přes e-mail s řediteli dětských domovů, zda bude možné výzkum u nich v domovech realizovat, a vyšli mi vstříc. Vychovatelky byly velmi ochotné, i když neměly zrovna moc času. Respondentky byly ve věkovém rozmezí mezi 35-50 lety, tedy v takovém věku, kdy mají dostatečnou praxi. Na začátku rozhovorů jsem se představila, objasnila jsem téma mé bakalářské práce a zeptala se, zda můžu rozhovory nahrávat. S nahráváním nebyl žádný problém a vychovatelky souhlasily. Snažila jsem se držet předepsaných otázek, ale také

jsem pokládala otázky doplňující, když byly potřeba. Rozhovory trvaly okolo 30-40 minut, tedy dost na to, abych získala potřebné informace k sestavení praktické části.

Respondentky byly také ujištěny, že jejich jména zůstanou v anonymitě. Proto dále budu používat smyšlená jména.

Vychovatelka 1 – Petra

Vychovatelka 2 – Zuzana

Vychovatelka 3 – Radmila

Vychovatelka 4 - Anna

5.5 ANALÝZA DAT

Postup analýzy jsem si rozdělila na dvě části. V první části jsem si poslechla rozhovory a následně si je přepsala na papír. Přepisovala jsem slovo od slova tak, že mi vznikl souvislý text, se kterým se lépe pracovalo. Pro následné zpracování jsem zvolila metodu otevřeného kódování. V textu jsem vyhledala pojmy, které se častěji opakovaly, ty jsem následně číslovala a v posledním kroku řadila do kategorií.

Otevřené kódování podle Miovského zní – *„významové jednotky jsou složeny z pojmů, které označují jednotlivé události, vznikají ještě tzv. kategorie tak, že vzájemně porovnáváme a třídíme významové jednotky a v nich obsažené pojmy.“* (Miovský, 2006)

„Otevřené kódování vzniká již při prvním procházení dat a lokalizováním témat, ke kterým se přiřazuje pojmenování. Díky tomu vyvstane několik důležitých témat, které se dále postupně třídí, analyzují a doplňují.“ (Hendl, 2005, str. 247-248)

Podle Strausse a Corbinové je otevřené kódování „část analýzy, která se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů. Během otevřeného kódování jsou údaje rozebrány na samostatné části a pečlivě prostudovány, porovnáním jsou zjištěny podobnosti a rozdíly.“ (Strauss, Corbinová, 1999)

Kategorie č.1 – Typy výchovných problémů

Každé dítě má občas nějaký problém s výchovou, ať už menší, nebo větší. Z této kategorie se dozvíme, jaké výchovné problémy se nejčastěji vyskytují u dětí v dětských domovech.

Petra: „*My tu máme hlavně menší děti, u těch se zatím žádné závažné problémy nevyskytují, jen občasná neposlušnost, ale to se děje asi všude. U těch starších jsou to klasické poruchy chování, pokud nějaké jsou. Občas nějaká lehčí forma šikany ze strany starších dětí, ale nic přehnaného. Sem tam se požduchají, zanádvávají, vidí to z televize nebo od kamarádů ve škole. Měli jsme tu chlapce, který bral věci ostatním dětem, nedokázal to nijak ukočírovat i když věděl, že je to špatné. Kradl i ve škole svačiny, dokonce si dovolil prolézat tašku učitelce ve škole. Právě proto jsme tu my, abysme to dokázali nějakými výchovnými metodami úplně vyloučit nebo aspoň uvést do rozumných mezí.*“

Zuzana: „*Výchovné problémy u našich dětí (vycházím ze současného složení dětí či dětí, které tu byly během uplynulého roku) jsou lhaní, kouření, krádeže, šikana v omezené míře mezi sebou, šikana vrstevníků zvenčí, např. spolužáků, fyzické napadání ostatních, nekontrolované výbuchy nálad a tím přechod k agresí, útěky ze zařízení, kdy za mou dobu působení byly tři útěkové děti, s tím, že jedno utíkalo stále.*“

Radmila: „*V našem dětském domově jsem se setkala už s hodně případy s lehčí, ale i těžší formou. Převládajícím problémem je lhaní, sebepoškozování, vzdorovitost či závislost na cigaretách nebo alkoholu. Nejhorší případ, co sem tady zažila, byla dívka s vážnou poruchou příjmu potravy. Bylo jí 13 let, když takhle začala blbnout, myslela si, jak je tlustá, přitom byla hubená jako proutek.*“

Anna: „*Máme tu všechny věkové kategorie dětiček, u těch menších je to odmlouvání, občasné požduchování mezi sebou, ale od těch starších často odkoukávají agresivní chování. Naštěstí je to vždycky brzo přejde, ještě z toho nemají rozum. U těch starších je to různé, od vzdorovitosti, přes cigarety, až po útěky a občasné násilné chování. Měli jsme tu i pár romských dětí, některé byly úplně zlatička a pár z nich pěkné kvítka.*“

Zde můžeme vidět, že ať už jsou děti malé nebo větší, téměř vždy se najde nějaký problém ve výchově, který je potřeba řešit, aby z něj posléze nevyústil problém nemalých rozměrů. Většina z nich se dá řešit v klidu, v těžších situacích ale musí nastoupit odborníci. Jak jsem se dozvěděla, pošťuchování mezi dětmi je téměř na denním pořádku, přece jen

nebydlí v rodině s malým počtem členů, ale denně se setkávají s ostatními členy dětského domova, kde se může lehce vyskytnout konflikt, např. o hračku nebo na jaký film či seriál se zrovna chtějí dívat. Ty závažnější problémy (krádeže, poruchy příjmu potravy, útky, aj.) jsou dány různými situacemi a také tím, čím si dítě v životě prošlo. Tomuto tématu se budu blíže věnovat v další části.

Kategorie č. 2 – Dispozice k výchovným problémům

Tato kategorie se zabývá tím, jaké jsou důvody vzniku výchovných problémů.

Petra: „Víte, každé dítě je jiné. Z praxe vím, že ty důvody jsou různé. Většina dětí, které se sem dostaly z nefunkčních rodin, to mají právě od rodičů. Jestliže děti byly bity, zkoušejí toto chování i tady v domově. Když se po nich křičelo, křičí i na spolubydlící a kamarády. Hodně dětí si z domu přináší traumata, pokud u nich situace nebyla zrovna ideální. Hm, není to lehké. Co mě tak ještě napadá, internet je teď hlavním zdrojem problémů. Děti si tam hledají svoje idoly, ať už ty dobré nebo špatné a snaží se chovat přesně jako oni. Také si rády vyskakují na slabší jedince přes zprávy nebo si vyhrožují. Jenže na internetu umí být každý hrdina.“

Zuzana: „Mezi hlavní příčiny patří rozhodně rodina. Jak se dítě doma něco naučilo, v drtivé většině případů to používá dál. Je velmi těžké jim vysvětlit, že takové chování není pěkné a přeučit je. Nejlepší je odměna, když se to povede. Co mě nejvíc štve, vy si to dítě vyipláte a ono se pak chytne skupiny, která dělá výtržnosti na veřejnosti, a můžete začít znovu. Některé děti si také berou rodiče na občasné návštěvy, ale ne všem to prospívá.“

Radmila: „Za mě je to rodina, kamarádi, masmédia a z určité části taky genetika. Ještě, než se dítě narodí a matka v těhotenství kouří nebo pije, nedej bože bere drogy, už je jeho život nalinkovaný. Může být zdravotně nebo mentálně postižené, může mít předpoklady k tomu, že bude závislé stejně jako rodič apod. V nejhorších případech dítě umírá. Měly jsme tu dívku, která měla problémy s alkoholem, byla na léčení a zdálo se být všechno v pohodě. Po dovršení 18 let odešla, našla si práci a bydlela na bytě. Později jsem se od známé dozvěděla, že čeká miminko. Bohužel její partner byl drogově závislý, tudíž do toho namočil i ji a to malé. Po porodu mělo dítě zdravotní problémy neslučitelné se životem, takže hned zemřelo. Je to hrozný osud, ale někdy je asi potřeba, aby nás život sám naučil, ale ne takovým

způsobem. Nakonec se s přítelem rozešla, šla na léčení a dnes už je ze závislosti venku a má dvě krásné děti.“

Anna: *„No, nejčastějším důvodem problémů jsou rodiče. Nepočítám tedy děti, které rodiče odložili a které k nám přišly z kojeneckých ústavů. To, jak se rodiče k dětem chovají, se následně odráží na chování dětí samotných. Děti, které jsme přijali z nefunkčních rodin to buď měly dány geneticky, nebo to vysledovaly od rodičů. Dva chlapci, sourozenci, k nám přišli z velmi ošklivého prostředí. Otec byl násilník, matka se starala o domácnost a děti. Když se otci něco nelíbilo, nešel daleko pro sprosté slova, bil jak matku, tak i chlapce a jeho bratra. Bylo mu jedno, jestli si vzal řemen, vařečku nebo první věc, co mu přišla pod ruku. Děti ponižoval, říkal jim, že jsou nic, že nejsou jeho, takže ti malí si odnesli trauma v podobě méněcennosti. Když přišli k nám, byli zamlklí a s nikým nekomunikovali. Trvalo dlouho, než se adaptovali a našli si kamarády, než začali vůbec někomu věřit. S pomocí psychologa se nám dokonce z části podařilo oba chlapce naučit, jak si sami sebe vážit. Ale pořád je na čem pracovat.“*

Z osudů dětí, které mi vychovatelky vyprávěly, mi bylo smutno. Nevěděla jsem, že někteří rodiče jsou schopni zajít tak daleko, jako u chlapců v posledním rozhovoru. Z rozhovorů je zřejmé, že velkou zásluhu na výchovných problémech mají hlavně rodiče. Vedlejší důvody jsou vrstevníci, kamarádi nebo masmédia.

Kategorie 3 – Náprava výchovných problémů

V návaznosti na kategorii dvě se zde budu věnovat tomu, jak se pracuje s dětmi, které mají nějaký výchovný problém.

Petra: *„To je velmi složité říct. Lehčí formy problémů se řeší většinou tím, že si s daným dítětem sedneme, vysvětlíme mu, že to není správné a že se tak nesmí chovat. Se zodpovědnějšími rodiči také komunikujeme, aby dítěta vedly k lepšímu vychování. Postihy jsou různé, děti dostávají více prací, aby je to zlobení přešlo. Zásadnější problémy řeší psycholog nebo psychiatr.“*

Zuzana: *„Jak s kým. Pokud je dítě vulgární, hledáme různé způsoby, jak tomu přecházet. V první řadě dítěti vysvětlíme, že sprostě se nemluví, a pak hledáme východiska, jak ho to odnaučit. Osvědčilo se nám, že sprosté slovo vymění za nějaké jiné, slušné. Pokud si to*

neuvědomí, ostatní děti nebo my vychovatelky, pokud to slyšíme, ho napomeneme a opraví se samo. Co se týče třeba cigaret, tam je to jiné. Můžeme vysvětlovat, zakazovat, děti se cítí být uraženy, že jsme si dovolili vůbec něco říct. Někteří jsou chytrí a přejde je to samo, ale některým musíme zakázat kapesné, aby si cigarety neměly jak shánět. Většina z těch, co s kouřením přestala, se po odchodu z domova zase kouřit naučila.“

Radmila: *„Uvedu příklad. Jeden chlapec byl už v útlém věku závislý na alkoholu, protože ho naučil pít otec. V domově mu to sháněli starší kamarádi i přes přísné zákazy. Byli potrestáni odebráním kapesného a zákazem vycházek. Chlapec se léčil na odvykacím zařízení, naštěstí úspěšně.“*

Anna: *„Většinou takové děti v domově nemáme. Pokud to mají z rodiny, umísťují se do diagnostických ústavů. Za poslední dobu jsme tu měli závislou dívku, bylo u ní sebepoškozování, takže léčba na psychiatrii a posléze ambulantní léčba. Běžné výchovné problémy se řeší výchovným opatřením, např. zákaz televize, mobilu, omezení vycházek nebo snížení kapesného. Nedávno kluci poničili obecní lavičku, takže ji budou šmirglovat a natírat. To je lepší než celé výchovné opatření.“*

Řešení těchto problémů vyžaduje velké množství zkušeností a profesionality. Vychovatelky jsou velmi obdivuhodné, dokáží řešit nejednoduché situace s chladnou hlavou a s pozitivním přístupem. Dozvěděli jsme se, že řešení problémů není na krátkou dobu, někdy se dokonce nemusí povést.

Petra: *„Bohužel jsme tu měli dívku, která neměla nijak nápadné poruchy chování, klasika vzdor a dělání si věci po svém. Po odchodu z dětského domova si našla byt, práci, ale díky jejím vysokým ambicím a tvrdohlavosti se zadlužila a skončila na ulici.“*

Radmila: *„U nás naštěstí žádný takový případ nebyl.“*

Můžeme tedy říct, že řešení se najde vždy vzhledem k situaci a řeší se individuálně s každým dítětem. Mezi hlavní postihy patří zákaz elektronických zařízení, omezení vycházek, snížení kapesného nebo více „domácích prací“.

Kategorie 4 – Naučení výchovných problémů v dětském domově

Už víme, jak se řeší výchovné problémy, co mě ale ještě zajímalo je to, jestli se děti mohou výchovným problémům naučit až v dětském domově nebo jestli je to záležitost čistě rodinná.

Petra: „*To je individuální. Máme tu holčičku, která k nám přišla z kojeneckého ústavu. Zatím se pro ni nenašla vhodná náhradní rodina, ale celé dětství je poslušná, nebere si příklad z kamarádů, ale z nás. Nenechá se zviklat na špatnou vlnu, řádně si plní úkoly do školy, sama přijde, že by ráda pomohla s úklidem. Některé děti se jí za to smějou, jiné zase říkají, že se nám chce zavděčit. Na druhé straně tu byl chlapec, také přišel z kojeňáku, který dělal klukoviny, občas odmlouval, byl energický a ten už je v náhradní rodině. Život je v tomhle zvláštní.*“

Zuzana: „*S tímhle jsem se za dobu mé praxe ještě neseťkala, ale myslím si, že to určitě jde, záleží na dítěti a okolnostech, které by ho špatnému chování mohly naučit. Kolegyně mně říkala, že tu byla jiná její kolegyně, která si tahala osobní problémy do práce a stres pak převáděla na děti. Ty pak její chování napodobovaly a problémy byly na světě. To bylo neprofesionální. S dětmi se musí jednat jinak, ne ve vzteku, i když je to občas těžké.*“

Radmila: „*Vlastně ano. Už několikrát jsem se s tím setkala, ale nebyly to žádné závažné problémy, spíše jen ty, které má každé normální dítě.*“

Anna: „*Můžou, ale taky nemusí. Důvody zlého chování jsou dané i geny, výchovou a těch aspektů je mnoho. Záleží pak už na nás vychovatelích, jak se s tím poperem. Z kojeňáku k nám přišla romská holčička, to víte, lidé by mohly mít předsudky, že je líná, nechce se jí pracovat a tak. Ale ona pracovala, pomáhala ostatním dětem, a dokonce i ve škole jí to šlo, když ji k tomu člověk vedl.*“

Výsledky rozhovorů mě utvrdily v tom, že bychom neměly všechny děti z dětských domovů házet do jednoho pytle. I přes všechny nešvary jsou snaživé, hodné, milující, jen neměli to štěstí na správné rodiče nebo kamarády. Pro vychovatele je taky obtížné věnovat se všem se stejným zapálením, dětí je moc a vychovatelů málo. Jak zmiňovala Zuzana, skloubit pracovní a civilní život je těžké, zvláště když se člověk dostane do špatné životní situace. Pracovní věci si zaměstnanci berou domů a naopak. I když s tím musí vychovatelé počítat, také by měli mít někoho, komu by se mohli svěřit se svými starostmi.

Kategorie 5 – Uplatnění svěřenců

V poslední kategorii se budu zabývat tím, zda mají děti po odchodu z dětského domova šanci uplatnit se ve vlastním životě. Osobně znám paní ze sousedství, která šla do náhradní rodiny, protože pán s paní nemohli mít děti. Vychovali z ní slušnou ženu, která má teď dvě své ratolesti. Proto mě zajímalo, jak to je s ostatními dětmi z dětských domovů, jestli mají nějakou šanci, nebo jestli je šance velmi malá.

Petra: *„Myslím si, že to vždycky záleží na těch dětech samotných. Máme děti, které se uplatnily v životě, máme děti, které se sem vracely častěji nebo aspoň někdy, ale taky jsme tu měli chlapce, který se po odchodu neukázal a neozval ani jednou. Jak jsem zmiňovala toho chlapce s krádežemi, je velice možné, že bude mít tento problém pořád. I když ví, že je to špatné a že se to dělat nesmí, má to v sobě prostě nastavené. Když tu věc chce, tak si ji vezme. Mohl by se dostat do problémů, kdyby kradl třeba v obchodech, ale...nebudeme předběžně pesimističtí.“*

Zuzana: *„Děti po odchodu z dětského domova mají určité šanci na plnohodnotný samostatný život. Ale samozřejmě je dítě a dítě. Některé zvládají povinnosti po odchodu zodpovědně, snaží se, aby měli lepší život než jejich rodiče, ale samozřejmě některé jsou náchylnější k tomu mít nějaký problém, protože nejsou v ochranném prostředí dětského domova.“*

Radmila: *„To je velice individuální. Hodně dětí, co z tudma odešlo, se adaptovalo skvěle a moc se jim daří. Chodí občas na návštěvy a máme mezi sebou moc dobré vztahy. Na druhou stranu ne vždy jsou příběhy dětí radostné. Už jsme se bavili o té slečně, která přišla o dítě kvůli drogám. To bylo smutné, ale dalo jí to podnět se sebou něco dělat.“*

Anna: *„No, i když některé naše děti byly dost problémové, nakonec se z nich podařilo vychovat vzdělané lidi. Nástrahy zvenčí čekají všude, ale to záleží na člověku, jak se s tím popere. Takže můj názor je, že mají velkou šanci, pokud ji nezahodí. Děti z našeho domova se mají dobře, tedy alespoň ti, o kterých víme.“*

Všichni dotazovaní respondenti se shodli na tom, že děti mají šanci na plnohodnotný život. Já osobně jsem si myslela, že děti z dětských domovů mají větší potíže adaptovat se. O to víc mě překvapilo, že jsou schopny vést uspořádaný život, i když výjimky by se našly. Všechno závisí na rodičích, vychovatelích, učitelích, spolužácích. Je to velká zodpovědnost,

vychovat děti tak, jak si to společnost žádá. Myslím si, že vychovatelé odvádí skvělou práci a moc je obdivuju.

5.6 SHRnutí VÝzkUMNÉ ČÁSTI

Prostřednictvím výzkumu mi bylo umožněno nahlédnout hlouběji do problematiky výchovných problémů dětí v dětských domovech a také do chodu dětských domovů samotných. Jelikož jsem nikdy předtím neměla moc informací k tomuto odvětví, proto jsem se rozhodla tuto práci vypracovat a zjistit více. Nejdůležitější byl pohled samotných vychovatelek, které se v práci s dětmi orientují a poskytly mi potřebné informace. Nutno podotknout, že každá vychovatelka má svou osobnost, tak jako každé dítě a že ne každý dětský domov je stejný. Vycházím z toho, co jsem zjistila z konkrétních domovů, kde jsem prováděla výzkum.

Z první kategorie jsme se dozvěděli, jakými výchovnými problémy děti trpí. Vychovatelky vysvětlily, že se může jednat o lehčí či závažnější problém, který je nutno řešit a přidaly příběhy dětí z vlastní praxe, které byly názornou ukázkou. V druhé kategorii popisují dispozice, které jsou hlavními příčinami výchovných problémů. Patří mezi ně rodiče, kamarádi, média atd. Mimo rozhovory jsem se vychovatelů také ptala, jaký je jejich názor na to, co si lidé o dětských domovech myslí. Všechny odpovědi byly jednoznačné. Lidé z široké veřejnosti většinou nemají mnoho informací, myslí si, že děti jsou nevladatelné, cítí lítost, někteří dokonce pohrdají. Může za to i vliv médií, které si většinu informací přibarvují. Řešení by mohlo být, že široká veřejnost by mohla navštěvovat dny otevřených dveří, které dětské domovy pořádají, aby zjistili, že je lepší si udělat vlastní názor než si z předsudků ostatních dělat vlastní.

Třetí kategorie se zabývá prací s dětma. Vychovatelé popsali, jak řeší různé výchovné problémy, které jsou na denním pořádku. Patří mezi ne snížení kapesného, omezení vycházek, zákaz elektroniky aj. Všechny problémy se vychovatelé snaží řešit v klidu, aby nedošlo ke zbytečným konfliktům. Děti si většinou samy uvědomí, že není důvod s vychovateli bojovat. Z toho, co jsem v dětských domovech viděla, je práce vychovatelů velmi náročná jak po psychické stránce, tak i časové a je dost dobře nedocenená. Děti je nenechají chvílku

vydechnout. Myslím, že by vychovatelé měli mít prostor i na další vzdělávání či osobní rozvoj a také by v dětských domovech mělo pracovat víc zaměstnanců.

Čtvrtá kategorie je zaměřena na to, jestli se děti mohou výchovným problémům naučit až v dětském domově. Je to dáno řadou aspektů a tři ze čtyř vychovatelek se shodly, že je to možné, přičemž čtvrtá neměla s danou situací zkušenost. V poslední kategorii se zaměřuji na život dětí po dětském domovu. Mylně jsem si myslela, že je to prakticky nemožné a jsem ráda, že mě vychovatelky z omylu vyvedly. Moc dětí má šanci na plnohodnotný život, najdou si práci, bydlení, posléze založí rodinu a daří se jim. Někteří ale svou šanci ztratí nebo zahodí, což je škoda.

ZÁVĚR

Bakalářská práce byla zaměřena na výchovné problémy dětí v dětských domovech. Hlavním cílem bylo zjistit, jaké výchovné problémy se v domovech vyskytují a vymýtit předsudky, že děti jsou nevychované a delikventní.

V teoretické části jsem vysvětlila pojmy, které jsou pro danou problematiku důležité. V první kapitole je popsáno, jak funguje ústavní a ochranná výchova, jaké formy náhradní péče existují. Stručně jsem popsala typy ústavní a ochranné výchovy, což jsou diagnostický ústav, dětský domov se školou a výchovný ústav. V kapitole diagnostického ústavu jsem zmínila činnosti, které toto zařízení vykonává pro děti a jejich rodiče. Na základě těchto činností vypracovává kompletní diagnostickou zprávu s návrhem na specifické a vzdělávací problémy. Druhá kapitola je zaměřena na dětský domov samotný. Popsala jsem, co je cílem dětského domova (zajištění výchovy a sociálních potřeb dětí), stručnou historii dětských domovů a důvody, proč se děti do domovů dostávají. Také bylo důležité zmínit, jaké mají děti práva a povinnosti popsané v legislativě a odborné složení týmu v dětském domově, což je ředitel, vychovatel a sociální pracovník. Ti všichni se podílejí na vedení domova a výchově dětí.

V další kapitole jsou popsány nejčastější typy výchovných problémů, do kterých řadíme lhaní, záškoláctví, sebepoškozování, agresi, šikanu, krádeže a závislost na návykových látkách. Každý problém je popsán, aby čtenáři věděli, jaká je jejich charakteristika. V poslední kapitole teoretické části jsem věnovala pozornost dvěma kazuistikám, tedy názorným příkladům výchovných problémů.

V praktické části jsem zvolila kvalitativní výzkum, který jsem využila pro rozhovory s vychovatelkami ve zlínském a jihomoravském kraji. Tyto rozhovory nám daly odpověď na to, jaké výchovné problémy se v dětském domově vyskytují, proč se tyto problémy vyskytují, jak se s nimi pracuje a jestli mají děti šanci na plnohodnotný život, což také splnilo cíl práce. Vychovatelky popsaly, jak se děti chovají při procesu výchovy a uvedly příklady z praxe. Je velmi důležité s těmito problémy pracovat a snažit se je zmírnit nebo úplně vymýtit. Každé dítě je jiné a každé dítě má jiný výchovný problém. Na to poukazuje otázka, z jakého důvodu děti výchovný problém mají. Nejčastější odpovědí byla především rodina. To, v jakém prostředí a v jakých podmínkách děti vyrůstají, je ovlivní po celý zbytek života. Rodiče by si proto měli uvědomit, že jestli nebudou schopni dítě zaopatřit, dát mu lásku a domov, odnesou

to právě ty děti. Stává se, že si lidé pořizují potomky jen z toho důvodu, aby dostávali peníze a tím si vydělali např. na cigarety nebo alkohol.

V návaznosti na tuto otázku vyvstala další, a to, jak se s dětmi s výchovnými problémy pracuje. Je to velmi individuální, každý problém má i své řešení. Nejlepší metodou je podle vychovatelek si věc v klidu vyříkat, vysvětlit dítěti, jak by své chování mohlo napravit, neustále mu to připomínat a podporovat ho v tom. Těžší přestupky v chování mají za úkol řešit odborníci jako dětský psycholog nebo psychiatr, kteří na to mají kompetence a vzdělání. Otázka, zda mohou mít výchovné problémy děti až při příchodu do dětského domova zajímala především mě. Odpovědí byl souhlas, ale zase záleží na dítěti a jeho situaci. Znat alespoň částečnou anamnézu rodiny a dítěte vede k lepšímu pochopení a následné práci s ním. A v neposlední řadě bylo mým cílem zjistit, jestli mají děti šanci na plnohodnotný život. Kolem sebe jsem slýchala, jak jsou děti z „děcáku“ neschopné a v životě nemají šanci se prosadit. Myslím, že se mi podařilo dokázat, že to tak není, a větší procento těchto dětí si dokáže poradit, protože mělo ty nejlepší vychovatele.

SEZNAM ZKRATEK

OSPOD	Orgán sociálně právní ochrany dětí
DÚ	diagnostický ústav
Č.	číslo
Sb	sbírka zákonů
Ods.	odstavec
Str.	strana
Kol.	kolektiv
Aj.	a jiné
Např.	například
Tzv.	takzvaně
Atd.	a tak dále
Apod.	a podobně

ZDROJE

Literatura:

BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Lucie VRÁNOVÁ a Jana FRANTÍKOVÁ. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-01-2.

DAŘÍLEK, Pavel. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3578-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISN 80-7357-214-1.

KUSÝ, Daniel. *Klady a zápory výchovného procesu v Dětském domově Dagmar očima jeho dětí: diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta pedagogická. Katedra sociální pedagogiky, str.21. Vedoucí práce Mgr. Ema Štěpařová.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1632-4.

POLÁČEK, Michal a Dana FORÝTKOVÁ. *Systém prevence sociálně patologických jevů: studijní tex pro distanční studium*. Olomouc: Hanex, 2006. ISBN 80-85783-65-7.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6. aktualizace a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.

STRAUSS, Anselm L a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-x.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice: (charakteristika jednotlivých dětských domovů)*. Praha: Aula, 1999. ISBN 80-902667-6-2.

VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0337-4.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Metodické dokumenty (doporučení a pokyny) [online]. Praha, 2018 [cit. 2019-02-07]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporučení-a-pokyny>

Právo na dětství [online]. [cit. 2018-12-15]. Dostupné z: <http://katalog.pravonadetstvi.cz/problem/vychovne-problemy-u-deti-a-mladeze/#sluzby>

System školských zařízení pro výkon ústavní výchovy [online]. [cit. 2018-11-06]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/system-skolskych-zarizeni-pro-vykon-ustavni-vychovy>

PRÁVNÍ PŘEDPISY

Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů

Zákon č.109/2002 Sb. O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a změně dalších zákonů

Zákon č. 40/2004 Sb. Trestní zákoník

Příloha 1: Rozhovory

Vychovatelka 1 – Petra

Jaké výchovné problémy se vyskytují u dětí ve Vašem dětském domově?

„My tu máme hlavně menší děti, u těch se zatím žádné závažné problémy nevyskytují, jen občasná neposlušnost, ale to se děje asi všude. U těch starších jsou to klasické poruchy chování, pokud nějaké jsou. Občas nějaká lehčí forma šikany ze strany starších dětí, ale nic přehnaného. Sem tam se požduchají, zanádvávají, vidí to z televize nebo od kamarádů ve škole. Měli jsme tu chlapce, který bral věci ostatním dětem, nedokázal to nijak ukočírovat i když věděl, že je to špatné. Kradl i ve škole svačiny, dokonce si dovolil prolézat tašku učitelce ve škole. Právě proto jsme tu my, abysme to dokázali nějakými výchovnými metodami úplně vyloučit nebo aspoň uvést do rozumných mezí.“

Co podle Vašeho názoru děti vede k výchovným problémům? Jaké mohou být důvody?

„Víte, každé dítě je jiné. Z praxe vím, že ty důvody jsou různé. Většina dětí, které se sem dostaly z nefunkčních rodin, to mají právě od rodičů. Jestliže děti byly bity, zkoušejí toto chování i tady v domově. Když se po nich křičelo, křičí i na spolubydlící a kamarády. Hodně dětí si z domu přináší traumata, pokud u nich situace nebyla zrovna ideální. Hm, není to lehké. Co mě tak ještě napadá, internet je teď hlavním zdrojem problémů. Děti si tam hledají svoje idoly, ať už ty dobré nebo špatné a snaží se chovat přesně jako oni. Také si rády vyskakují na slabší jedince přes zprávy nebo si vyhrožují. Jenže na internetu umí být každý hrdina.“

Jak pracujete s dětmi, které mají nějaký výchovný problém? Máte nějaké své speciální metody?

„To je velmi složité říct. Lehčí formy problémů se řeší většinou tím, že si s daným dítětem sedneme, vysvětlíme mu, že to není správné a že se tak nesmí chovat. Se zodpovědnějšími rodiči také komunikujeme, aby dítě vedly k lepšímu vychování. Postihy jsou různé, děti dostávají více prací, aby je to zlobení přešlo. Zásadnější problémy řeší psycholog nebo psychiatr.“

Stalo se někdy, že by Vaše metody selhaly?

„Bohužel jsme tu měli dívku, která neměla nijak nápadné poruchy chování, klasika vzdor a dělání si věci po svém. Po odchodu z dětského domova si našla byt, práci, ale díky jejím vysokým ambicím a tvrdohlavosti se zadlužila a skončila na ulici.“

Bylo to výchovou? Nebo jiným aspektem?

„Mohla se někde stát chyba, ale můj názor je ten, že to slečna měla v genech. Snažili sme se jí dát z nás to nejlepší.“

Myslíte si, že je možné, aby děti byly více náchylnější k výchovným problémům až po příchodu do dětského domova?

„To je individuální. Máme tu holčičku, která k nám přišla z kojeneckého ústavu. Zatím se pro ni nenašla vhodná náhradní rodina, ale celé dětství je poslušná, nebere si příklad z kamarádů, ale z nás. Nenechá se zviklat na špatnou vlnu, řádně si plní úkoly do školy, sama přijde, že by ráda pomohla s úklidem. Některé děti se jí za to smějou, jiné zase říkají, že se nám chce zavděčit. Na druhé straně tu byl chlapec, taky přišel z kojeňáku, který dělal klukoviny, občas odmlouval, byl energický a ten už je v náhradní rodině. Život je v tomhle zvláštní.“

Ještě by mě zajímalo, zda mají děti šanci uplatnit se po odchodu z dětského domova?

„Myslím si, že to vždycky záleží na těch dětech samotných. Máme děti, které se uplatnily v životě, máme děti, které se sem vracejí častěji nebo aspoň někdy, ale taky jsme tu měli chlapce, který se po odchodu neukázal a neozval ani jednou. Jak jsem zmiňovala toho chlapce s krádežemi, je velice možné, že bude mít tento problém pořád. I když ví, že je to špatné a že se to dělat nesmí, má to v sobě prostě nastavené. Když tu věc chce, tak si ji vezme. Mohl by se dostat do problémů, kdyby kradl třeba v obchodech, ale...nebudeme předběžně pesimističtí.“

Vychovatelka 2 – Zuzana

Ráda bych se dozvěděla, jaké výchovné problémy se zde u dětí vyskytují?

„Výchovné problémy u našich dětí (vycházím ze současného složení dětí či dětí, které tu byly během uplynulého roku) jsou lhaní, kouření, krádeže, šikana v omezené míře mezi sebou, šikana vrstevníků zvenčí, např. spolužáků, fyzické napadání ostatních, nekontrolované výbuchy nálad a tím přechod k agresí, útoky ze zařízení, kdy za mou dobu působení byly tři útokové děti, s tím, že jedno utíkalo stále.“

Jaké jsou dle Vás příčiny toho, že děti tyto výchovné problémy mají?

„Mezi hlavní příčiny patří rozhodně rodina. Jak se dítě doma něco naučilo, v drtivé většině případů to používá dál. Je velmi těžké jim vysvětlit, že takové chování není pěkné a přeučit je. Nejlepší je odměna, když se to povede. Co mě nejvíc štve, vy si to dítě vyipláte a ono se pak chytne skupiny, která dělá výtržnosti na veřejnosti, a můžete začít znovu. Některé děti si také berou rodiče na občasné návštěvy, ale ne všem to prospívá.“

Jak řešíte problémy ve výchově s dětmi?

„Jak s kým. Pokud je dítě vulgární, hledáme různé způsoby, jak tomu přecházet. V první řadě dítěti vysvětlíme, že sprostě se nemluví, a pak hledáme východiska, jak ho to odnaučit. Osvědčilo se nám, že sprosté slovo vymění za nějaké jiné, slušné. Pokud si to neuvědomí, ostatní děti nebo my vychovatelky, pokud to slyšíme, ho napomeneme a opraví se samo. Co se týče třeba cigaret, tam je to jiné. Můžeme vysvětlovat, zakazovat, děti se cítí být uraženy, že jsme si dovolili vůbec něco říct. Někteří jsou chytrí a přejde je to samo, ale některým musíme zakázat kapesné, aby si cigarety neměly jak shánět. Většina z těch, co s kouřením přestala, se po odchodu z domova zase kouřit naučila.“

Setkala jste se někdy s tím, že by děti měly výchovné problémy až po příchodu do dětského domova?

„S tímhle jsem se za dobu mé praxe ještě nesečkala, ale myslím si, že to určitě jde, záleží na dítěti a okolnostech, které by ho špatnému chování mohly naučit. Kolegyně mně říkala, že tu byla jiná její kolegyně, která si tahala osobní problémy do práce a stres pak převáděla na děti. Ty pak její chování napodobovaly a problémy byly na světě. To bylo neprofesionální. S dětmi se musí jednat jinak, ne ve vzteku, i když je to občas těžké.“

Myslíte si, že mají děti šanci na plnohodnotný život?

„Děti po odchodu z dětského domova mají určitě šanci na plnohodnotný samostatný život. Ale samozřejmě je dítě a dítě. Některé zvládají povinnosti po odchodu zodpovědně, snaží se, aby měli lepší život než jejich rodiče, ale samozřejmě některé jsou náchylnější k tomu mít nějaký problém, protože nejsou v ochranném prostředí dětského domova.“

Vychovatelka 3 – Radmila

S jakou formou výchovných problémů jste se za dobu své praxe už setkala?

„V našem dětském domově jsem se setkala už s hodně případy s lehčí, ale i těžší formou. Převládajícím problémem je lhaní, sebepoškozování, vzdorovitost či závislost na cigaretách nebo alkoholu. Nejhorší případ, co sem tady zažila, byla dívka s vážnou poruchou příjmu potravy. Bylo jí 13 let, když takhle začala blbnout, myslela si, jak je tlustá, přitom byla hubená jako proutek.“

Co si myslíte, že je hlavním důvodem toho, že děti mají výchovné problémy?

„Za mě je to rodina, kamarádi, masmédia a z určité části taky genetika. Ještě, než se dítě narodí a matka v těhotenství kouří nebo pije, nedej bože bere drogy, už je jeho život nalinkovaný. Může být zdravotně nebo mentálně postižené, může mít předpoklady k tomu, že bude závislé stejně jako rodič apod. V nejhorších případech dítě umírá. Měly jsme tu dívku, která měla problémy s alkoholem, byla na léčení a zdálo se být všechno v pohodě. Po dovršení 18 let odešla, našla si práci a bydlela na bytě. Později jsem se od známé dozvěděla, že čeká miminko. Bohužel její partner byl drogově závislý, tudíž do toho namočil i ji a to malé. Po porodu mělo dítě zdravotní problémy neslučitelné se životem, takže hned zemřelo. Je to hrozný osud, ale někdy je asi potřeba, aby nás život sám naučil, ale ne takovým způsobem. Nakonec se s přítelem rozešla, šla na léčení a dnes už je ze závislosti venku a má dvě krásné děti.“

Jak se snažíte výchovné problémy řešit?

„Uvedu příklad. Jeden chlapec byl už v útlém věku závislý na alkoholu, protože ho naučil pít otec. V domově mu to sháněli starší kamarádi i přes přísné zákazy. Byli potrestáni odebráním kapesného a zákazem vycházek. Chlapec se léčil na odvykacím zařízení, naštěstí úspěšně.“

Jsou Vaše metody úspěšné, nebo se někdy stalo, že by selhaly?

„U nás naštěstí žádný takový případ nebyl.“

Myslíte si, že se děti snadněji „naučí“ výchovným problémům až v dětském domově?

„Vlastně ano. Už několikrát jsem se s tím setkala, ale nebyly to žádné závažné problémy, spíše jen ty, které má každé normální dítě.“

A poslední otázka, mají podle Vás děti šanci vést řádný život?

„To je velice individuální. Hodně dětí, co z tudma odešlo, se adaptovalo skvěle a moc se jim daří. Chodí občas na návštěvy a máme mezi sebou moc dobré vztahy. Na druhou stranu ne vždy jsou příběhy dětí radostné. Už jsme se bavili o té slečně, která přišla o dítě kvůli drogám. To bylo smutné, ale dalo jí to podnět se sebou něco dělat.“

Mohla bych se zeptat, jaké výchovné problémy převládají u dětí ve Vašem dětském domově?

„Máme tu všechny věkové kategorie dětiček, u těch menších je to odmlouvání, občasné požd'uchování mezi sebou, ale od těch starších často odkoukávají agresivní chování. Naštěstí je to vždycky brzo přejde, ještě z toho nemají rozum. U těch starších je to různé, od vzdorovitosti, přes cigarety, až po útky a občasné násilné chování. Měli jsme tu i pár romských dětí, některé byly uplné zlatíčka a pár z nich pěkné kvítka.“

Jaké jsou dle vás důvody těchto problémů?

„No, nejčastějším důvodem problémů jsou rodiče. Nepočítám tedy děti, které rodiče odložili a které k nám přišly z kojeneckých ústavů. To, jak se rodiče k dětem chovají, se následně odráží na chování dětí samotných. Děti, které jsme přijali z nefunkčních rodin to buď měly dány geneticky, nebo to vysledovaly od rodičů. Dva chlapci, sourozenci, k nám přišli z velmi ošklivého prostředí. Otec byl násilník, matka se starala o domácnost a děti. Když se otci něco nelíbilo, nešel daleko pro sprosté slova, bil jak matku, tak i chlapce a jeho bratra. Bylo mu jedno, jestli si vzal řemen, vařečku nebo první věc, co mu přišla pod ruku. Děti ponižoval, říkal jim, že jsou nic, že nejsou jeho, takže ti malí si odnesli trauma v podobě méněcennosti. Když přišli k nám, byli zamklí a s nikým nekomunikovali. Trvalo dlouho, než se adaptovali a našli si kamarády, než začali vůbec někomu věřit. S pomocí psychologa se nám dokonce z části podařilo oba chlapce naučit, jak si sami sebe vážit. Ale pořád je na čem pracovat.“

A co se stalo s jejich matkou?

„Skončila v nemocnici se zlomenými žebry. Mluvila tam i s psychologem, radili se, co a jak. Následně se rozvedla s otcem a přestěhovala se jinam. Byl to pro ni těžký krok, ale nešlo to jinak.“

Některé osudy jsou smutné. Jak řešíte výchovné problémy u dětí?

„Většinou takové děti v domově nemáme. Pokud to mají z rodiny, umísťují se do diagnostických ústavů. Za poslední dobu jsme tu měli závislou dívku, bylo u ní sebepoškozování, takže léčba na psychiatrii a posléze ambulantní léčba. Běžné výchovné problémy se řeší výchovným opatřením, např. zákaz televize, mobilu, omezení vycházek nebo

snížení kapesného. Nedávno kluci poničili obecní lavičku, takže ji budou šmirglovat a natírat. To je lepší než celé výchovné opatření.“

Zajímá mě také, zda se děti mohou naučit výchovným problémům až v dětském domově.

„Můžou, ale taky nemusí. Důvody zlého chování jsou dané i geny, výchovou a těch aspektů je mnoho. Záleží pak už na nás vychovatelích, jak se s tím poperem. Z kojeňáku k nám přišla romská holčička, to víte, lidé by mohly mít předsudky, že je líná, nechce se jí pracovat a tak. Ale ona pracovala, pomáhala ostatním dětem, a dokonce i ve škole jí to šlo, když ji k tomu člověk vedl.“

Práce vychovatele je opravdu náročná. K tomu vedení vede i má poslední otázka. Mají děti šanci adaptovat se a žít plnohodnotným životem?

„No, i když některé naše děti byly dost problémové, nakonec se z nich podařilo vychovat vzdělané lidi. Nástrahy zvenčí čekají všude, ale to záleží na člověku, jak se s tím popere. Takže můj názor je, že mají velkou šanci, pokud ji nezahodí. Děti z našeho domova se mají dobře, tedy alespoň ti, o kterých víme.“

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Nikol Plšková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Doc. Mgr. Štefan Chudý, Ph.D.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Výchovné problémy dětí v dětských domovech
Název v angličtině:	Educational problems of children in children's homes
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na výchovné problémy dětí v dětských domovech. Teoretická část je zaměřena na ústavní výchovu, dětský domov, výchovné problémy a kazuistiky. Praktická část je ve formě kvalitativního výzkumu, který zkoumá výchovné problémy dětí v dětských domovech formou rozhovorů.
Klíčová slova:	Dítě, ústavní výchova, dětský domov, vychovatel, výchovné problémy, příčiny vzniku, rodina
Anotace v angličtině:	Bachelor thesis is focused on educational problems of children in children's homes. The theoretical part is focused on institutional education, children's home, educational problems and case reports. The practical part is in the form of qualitative research, which examines educational problems of children in children's home through interviews.
Klíčová slova v angličtině:	Child, institutional care, children's home, educator, educational problems, etiology, family
Přílohy vázané k práci:	1

Rozsah práce:	41 stran (49 stran včetně příloh)
Jazyk práce:	Český jazyk